

Agnieszka Daniszewska-Zujko

ORCID: 0009-0009-1236-5983

Akademia Podlaska w Białymstoku

Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego

PRZESTĘPSTWO ZNĘCANIA SIĘ A ZJAWISKO PRZEMOCY DOMOWEJ

Streszczenie

Przestępstwo znęcania się i zjawisko przemocy domowej dotyczą wiele osób, a sprawcami tych zachowań bardzo często są osoby najbliższe. Wobec okoliczności występowania zbliżonych elementów, które zarówno decydują o uznaniu określonych zachowań jako przemocy domowej lub znamion przestępstwa znęcania się, koniecznym jest rozróżnienie tych dwóch szkodliwych zjawisk. Choć waga naruszeń w przypadku przemocy domowej jak i przestępstwa znęcania się jest wysoka, istnieją różnice w stosowaniu regulacji prawnych dotyczących jej sprawców, co także wymaga omówienia. Niniejszy artykuł poświęcony został tematyce przemocy domowej w ujęciu cywilnoprawnym oraz znęcania się w ujęciu prawnokarnym, przedstawione zostały znamiona poszczególnych zjawisk oraz możliwe do zastosowania środki profilaktyczne, mające na celu minimalizację krzywd po stronie ofiar przemocy.

Słowa kluczowe: przemoc domowa, przestępstwo znęcania się, patologie społeczne, przestępstwa z użyciem przemocy.

THE CRIME OF ABUSE AND THE PHENOMENON OF DOMESTIC VIOLENCE

Abstract

Both crime of physical and mental abuse and domestic violence affect many people, while the perpetrators of these behaviors are very often people the most closely related. In view of similar elements which determine the

recognition of certain behaviors as domestic violence or the hallmarks of a crime of physical and mental abuse, it is worth distinguishing these two harmful phenomena. Although the seriousness of violations in the case of domestic violence and abuse is high, there are differences in the application of legal regulations regarding its perpetrators, which also requires discussion. The article is devoted to the issue of domestic violence in the perspective of civil law and physical and mental abuse in the criminal law perspective. It presents the characteristics of individual phenomena and possible preventive measures aimed at minimizing harm to victims of violence.

Key words: domestic violence, crime of physical and mental abuse, bullying, social pathologies, violent crimes.

Uwagi wstępne

Przemoc jest zjawiskiem powszechnie występującym w codziennym życiu społecznym, przez które rozumie się ogół zjawisk na pewnej przestrzeni, które wynikają ze wzajemnego oddziaływania jednostek i zbiorowości¹. Ze względu na wielopłaszczyznowe występowanie różnego rodzaju więzi społecznych, ich odmienne zależności oraz role społeczne, przemoc dotyka każdą grupę społeczną bez względu na wiek, płeć czy pochodzenie. Także rodzina (jako podstawowa komórka społeczna) i jej członkowie, są narażeni na wystąpienie różnego rodzaju nieprawidłowości i przejawów patologii społecznych, w tym czynów wypełniających znamiona przestępstwa.

W utrwalonym stanowisku literatury socjologicznej przyjmuje się, że rodzina ma na celu zaspokajanie potrzeb swoich członków². Ponadto rodzina stanowi grupę osób, w której pomiędzy członkami występuje więź małżeńska oraz pokrewieństwo; obejmującą silną spójność wewnętrzną i zaangażowanie uczuciowe; zamieszkującą wspólnie; tworzącą własne środowisko kulturowe i tradycyjne wzorce zachowań; zmierzającą do wychowania potomstwa i zacho-

¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 29.

² Z. Tyszką, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1976, s. 54.

wania ciągłości kulturalnej oraz pozycji społecznej³. Rodzina niejednokrotnie uznawana jest za wspólnotę, którą cechuje poczucie przynależności jej członków do siebie oraz posiadanie zbieżnych kierunków działania oraz celów, a także za grupę, której podstawy funkcjonowania wynikają ze zwyczaju i tradycji⁴.

Mimo tak przedstawionych cech rodziny jako grupy społecznej, niestety nadal częstym zjawiskiem jest przemoc domowa oraz inne formy przemocy w postaci czynów zabronionych, które popełniane są na szkodę osób najbliższych. Dokonanie analizy zjawiska przestępczości oraz przejawów patologii społecznych – którą jest m.in. przemoc domowa – występujących w rodzinie, należy poprzedzić wyjaśnieniem, że przestępstwo stanowi czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia⁵. Kategorią przestępstw, która najczęściej dotyczy osoby bliskie, są przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, wymienione w rozdziale XXVI ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (dalej: k.k.). Spośród nich przedmiotem rozważań niniejszego opracowania będzie przestępstwo znęcania się, określone w art. 207 k.k.

Znamiona czynu zabronionego i warunki odpowiedzialności sprawcy na przykładzie przestępstwa znęcania się

Znęcanie się zostało przez ustawodawcę sklasyfikowane jako przestępstwo z kategorii przeciwko rodzinie i opiece. Podstawowym przedmiotem ochrony jest w tym przypadku niezakłócone funkcjonowanie rodziny oraz ochrona osób najbliższych, i osób pozostających w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy⁶.

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia...*, s. 300.

⁴ A. Kwak, *Uniwersalność instytucji rodziny i kierunku jej przemian*, [w:] *Życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne*, „Roczniki socjologii rodziny” XIV, wyd. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2002, s. 11–23.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny, Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ..., op. cit.

Z uwagi na specyfikę tego czynu zabronionego drugoplanowym przedmiotem ochrony jest życie i zdrowie, wolność człowieka, jego nietykalność oraz dobra osobiste⁷. Powyższe wskazuje jednoznacznie, że przedmiot i zakres ochrony w przypadku przestępstwa znęcania się jest znacznie szerszy, aniżeli tylko dobro chronione prawem, jakim jest rodzina⁸. Pogląd doktryny oraz literatury przedmiotu wskazuje także na objęcie przez ustawodawcę ochroną prawidłowych relacji rodzinnych oraz wolności osób, które podlegają opiece, do prawidłowego rozwoju⁹. Stosunek zależności od sprawcy może przejawiać się jednak nie tylko w więziach rodzinnych (np. w relacji rodzic – dziecko, małżonek – małżonek), ale również w relacjach formalnych czy służbowych (podległość zawodowa, zależność prawna), a także w sytuacji zależności emocjonalnej i psychicznej jakiegokolwiek rodzaju (pocztywanej jako poczucie słabości, podporządkowania, uzależnienia). Nie jest przy tym istotne, czy fakt zależności jest celowo przez sprawcę wykorzystany, czy też nie ma on związku z jego sferą motywacyjną¹⁰. W doktrynie wskazuje się też zgodnie, że wspólne zamieszkiwanie oraz kombinat mogą kreować stosunek zależności¹¹. Ujmując ogólnie – na podstawie powyższych przykładów – można skonstatować, że pojęcie stosunku zależności dotyczy sytuacji, gdy na los jednej osoby

⁷ A. Ratajczak, *Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi. Studium z zakresu kryminologii i prawa karnego*, Poznań 1964, s. 126.

⁸ Mozgawa Marek (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024.

⁹ J. Lachowski, *Komentarz do art. 207 k.k.* [w:] Konarska-Wrzosek Violetta (red.), *Kodeks karny. Komentarz, wyd. IV / el.* 2023.

¹⁰ Tak stwierdził Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 1 marca 2022 r. (sygn. akt V KK 57/22), wskazując, że „przedmiotem czynności wykonywanej na kanwie art. 207 k.k. są osoby najbliższe i pozostające w stosunku zależności ze sprawcą czynu (nie tylko zależności prawnej, faktycznej czy emocjonalnej, ale także psychicznej), a relacja, która łączy ofiarę i sprawcę nie musi być wykorzystana do wypełnienia znamion tego czynu. Niszczenie mienia, naruszanie nietykalności cielesnej, wyzywanie pokrzywdzonych słowami powszechnie uznawanymi za obelżywe, uderzanie pokrzywdzonych czy też rzucanie nimi wypełnia znamiona znęcania się”.

¹¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2019 r., sygn. akt IV KK 752/18, LEX nr 2617322.

ma wpływ drugiego człowieka, który prezentuje nad tą pierwszą przewagę fizyczną, ekonomiczną, psychiczną czy społeczną, a zatem zależność jest widoczna w swoistym uzależnieniu od osoby trzeciej¹². Nie jest możliwe przyjęcie, że do znęcania się może dojść wskutek nawiązania krótkiej i przypadkowej więzi sytuacyjnej¹³.

Dla uznania, że określone zachowanie wypełnia znamiona znęcania się (psychicznego, fizycznego lub występujących łącznie), koniecznym jest wystąpienie cierpienia pokrzywdzonego. Cierpienie to może przejawiać się w zadawanym przez sprawcę bólu fizycznym bądź dyskomforcie psychicznym i moralnym ofiary. W utrwalonym stanowisku judykatury wykształcił się pogląd, iż znęcaniem jest „działanie albo zaniechanie, polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się w czasie albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie”¹⁴. Kwestia przypisania pojedynczemu zachowaniu lub zaniechaniu sprawcy znamienia znęcania się jest jednak możliwa jedynie wówczas, gdy zdarzenie było szczególnie intensywne (między innymi stwierdził tak Sąd Apelacyjny w Warszawie, uznając, że „tylko wyjątkowo za znęcanie uznać można postępowanie ograniczone do jednego zachowania zwartego miejscowo i czasowo; wydarzenie takie musiałoby odznaczać się wyjątkową intensywnością w zadawaniu dolegliwości fizycznych i psychicznych i być złożone z wielu aktów wykonawczych”)¹⁵.

Znęcanie się fizyczne w swoistej bezpośredniej formie przejawiać się może w popychaniu, biciu, pociąganiu za włosy, rzucaniu

¹² Tak wyrok SA w Katowicach z 13.11.2008 r., II AKa 303/08, KZS 2009/3, poz. 48.

¹³ Zob. L. Falandysz, *Przestępstwa przeciwko rodzinie [w:] Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia*, red. L. Lernell, A. Krukowski, Warszawa 1969, s. 76; A. Tobis, *Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka i prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności*, Poznań 1980, s. 52.

¹⁴ Tak Sąd Najwyższy w uchwale z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976/7–8, poz. 86; również w wyroku z dnia 27.02.2002 r., II KKN 17/00, OSN-KW 2002/7–8, poz. 55, Sąd Najwyższy uznał, że „znamie czasownikowe «znęca się» oznacza, iż występ ten najczęściej jest realizowany przez wielokrotne zamachy (choćby w sytuacji wyjątkowej wystarczy jednorazowy zamach)”.

¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 19.07.2023 r., II AKa 450/22, LEX nr 3624166.

przedmiotami, odmawianiu pożywienia czy napojów (głodzeniu), zmuszaniu do przebywania na zimnie lub wyganianiu z miejsca zamieszkania (oraz analogicznie – niewpuszczaniu do mieszkania), poleceniu wykonywania upokarzających czynności. W postaci pośredniej oznacza wywieranie wpływu i presji na osobie pokrzywdzonej poprzez działania z pozoru niestanowiące czynów zabronionych, ale w zestawieniu ze sobą tworzących tło znęcania się (odcięcie wody, energii czy innych mediów, wymiana zamków w drzwiach, przez co ofiara pozbawiona będzie możliwości schronienia)¹⁶. Niejednokrotnie zdarza się także, że przestępstwo znęcania się zakwalifikowane będzie w zbiegu z innym czynem zabronionym, np. spowodowaniem uszczerbku na zdrowiu, jeśli wskutek podejmowanych działań lub zaniechań sprawcy wywołany został rozstrój zdrowia pokrzywdzonego¹⁷. W judykaturze wykształcił się również pogląd, iż przepis art. 207 § 1 k.k. konsumuje m.in. prze-

¹⁶ J. Lachowski, *Komentarz do art. 207 k.k.*..., op. cit.

¹⁷ Przykładem przyjęcia takiej kwalifikacji był wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 13 listopada 2021 r. (sygn. akt II AKa 195/20), gdzie Sąd analizował kwestię zbiegu znęcania się nad niemowlęciem i uszczerbku na zdrowiu – SA w Łodzi uznał, że „sąd [I instancji – przyp. red] prawidłowo wywiódł, iż zachowanie oskarżonego podlegało kumulatywnej kwalifikacji na podstawie art. 207 § 1a k.k. i art. 156 § 1 pkt 2 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. Stwierdzone u pokrzywdzonego poważne obrażenia w postaci choroby realnie zagrażającej życiu oraz ciężkie kalectwo były wynikiem działania oskarżonego (ojca) polegającego na wielokrotnym, silnym chwyтaniu pokrzywdzonego – kilkumiesięcznego niemowlęcia za tułów, podnoszeniu go przez oskarżonego na wysokość swojej twarzy i intensywnym potrząsaniu, bez zapewnienia należytego podparcia głowy pokrzywdzonego”. Przeciwny pogląd zaprezentował Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z dnia 23 stycznia 2020 r. (sygn. akt I AKa 220/19), w którym uznał, iż „spowodowanie ciężkich obrażeń w postaci choroby realnie zagrażającej życiu oraz ciężkiego kalectwa wykracza poza ramy określone w art. 207 k.k., stąd zasadna jest też kwalifikacja prawna z art. 156 § 1 pkt 2 w zw. z art. 11 § 2 k.k.”. W orzecznictwie Sądu Najwyższego pojawił się także pogląd, iż przepis art. 207 § 1 k.k. może pozostawać w kumulatywnym zbiegu z art. 197 k.k. (tak postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2019 r. w sprawie o sygn. akt V KK 223/19) – „jeżeli oskarżony, w ramach przestępstwa znęcania się, jednocześnie działając w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru wielokrotnie doprowadził pokrzywdzoną przemocą polegającą na przytrzymywaniu jej ciała i rąk do obcowania płciowego, to powołanie w kwalifikacji prawnej czynu przepisu art. 12 k.k. w pełni odpowiadało prawu” (zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 marca 2019 r., II AKa 12/19).

pisy art. 190 § 1 k.k. (groźby karalne), art. 216 § 1 k.k. (zniewaga), art. 217 § 1 k.k. (naruszenie nietykalności cielesnej), art. 190a § 1 k.k. (uporczywe nękanie)¹⁸.

Znęcanie psychiczne, w przeciwieństwie do znęcania fizycznego, nie pozwala na bezpośrednie, bezsporne stwierdzenie obrażeń u ofiary, jednak jego skutki w postaci np. zaburzeń adaptacyjnych u osób pokrzywdzonych są nierzadko odczuwane przez długi czas po ustaniu znęcania się. W utrwalonym przez judykaturę poglądzie, znęcaniem psychicznym jest każdy przejaw wzbudzania u pokrzywdzonego poczucia zagrożenia i lęku o siebie lub należące do niego mienie. Znamiona czynu zabronionego wypełnione będą także w przypadku stosowania gróźb, używania wobec osoby pokrzywdzonej słów powszechnie uznawanych za obelżywe, uprzykrzania życia i codziennych czynności oraz powodowania niepokoju.

Ujmując powyższe w sposób bardziej precyzyjny, „znęcaniem psychicznym będzie zabieranie emerytury osobie starszej i pozbawienie jej pewnej samodzielności, odmowa wydania takich pieniędzy na żądanie, złośliwe odkręcanie wody w mieszkaniu, trzaskanie drzwiami, włączanie światła w późnych godzinach nocnych i hałasowanie w pomieszczeniach, w których śpi pokrzywdzony, po to, aby go wybudzić, zwłaszcza gdy konieczne jest wstawanie wczesnym rankiem, prowokowanie do kłótni, czynienie na złość, celowe wyprowadzanie z równowagi, przyjeżdżanie do miejsca zatrudnienia osoby pokrzywdzonej i wykrzykiwanie pod jej adresem słów wulgarnych, śledzenie pokrzywdzonego”¹⁹. Zachowania naganne, społecznie nieakceptowalne oraz wzbudzające poczucie udręczenia i strachu u pokrzywdzonego, przybrawszy intensywną postać, mogą zostać uznane za przejaw dręczenia ofiary, albowiem wskutek długotrwałego oddziaływania mogą wywierać istotny wpływ na sferę psychiczną osoby pokrzywdzonej tym przestępstwem poprzez wywoływanie u niej poczucia beznadziei i niepokoju²⁰.

¹⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Olsztynie z dnia 8 maja 2019 r. w sprawie o sygn. akt VII Ka 158/19.

¹⁹ J. Lachowski, *Komentarz do art. 207 k.k.*..., op. cit.

²⁰ J. Sosnowska, *Przestępstwo znęcania się*, Prokuratura i Prawo 2008/nr 3, s. 60.

Takie zachowania, jeśli przybierają intensywną postać, mogą stanowić formę dręczenia osoby pokrzywdzonej, uprzykrzania jej życia, mogą więc wywierać poważny wpływ na jej psychikę, powodując u niej poczucie beznadziejności. Orzecznictwo sądów powszechnych Rzeczypospolitej Polskiej stoi na stanowisku, iż liczne zachowania rozciągnięte w czasie, choćby miały wypełniać znamiona pojedynczych przestępstw penalizowanych przez inne przepisy kodeksu karnego, stanowić mogą znęcanie psychiczne²¹.

Kwestią wymagającą uwagi pozostaje wzajemne znęcanie się sprawcy i ofiary nad sobą, albowiem wówczas bardzo często nie sposób zidentyfikować osobę posiadającą przewagę, co jest kluczowe przy weryfikacji istnienia znamion przestępstwa. O ile nie jest akceptowane przyjęcie, że dalsze wspólne zamieszkiwanie ofiary ze sprawcą wyklucza istnienie bytu przestępstwa²², o tyle również powszechnie przyjętym w doktrynie jest, że wzajemne znęcanie się nie może zostać sklasyfikowane jako czyn zabroniony, choćby zarówno po jednej i drugiej stronie realizowane były ustawowe znamiona przestępstwa²³.

²¹ Tak Wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 12 lipca 2018 r., II AKA 45/18, LEX nr 2662935, w którym sąd apelacyjny stwierdził, że oskarżony poprzez liczne zachowania rozciągnięte w czasie umyślnie wyrządzał krzywdę moralną pokrzywdzonym, wyzywając je wulgarnymi słowami, poniżając, wyszydając, szarpiać – obojętnie z jakich pobudek. Zachowanie oskarżonego spowodowało, że żona i starsza córka żyły w lęku przed sprawcą, a w końcu (szczególnie żona) podporządkowały się jego woli, co i tak nie uchroniło ich od dalszych ataków agresji, głównie słownej. Rozciągnięta w czasie negatywna postawa oskarżonego, poddana obiektywnej ocenie, dowodzi zachowań powodujących u obu pokrzywdzonych poważne cierpienia moralne i nie można jej sprowadzać do zwyczajnego znieważania.

²² Tak wyrok SA w Katowicach z 25.10.2012 r., II AKA 394/12, OSA 2013/6, poz. 34–44: „nie można zasadnie twierdzić, że takie zachowania nie są wymierzone w pokrzywdzoną, stanowią jedynie uciążliwy sposób życia sprawcy, a skoro pokrzywdzona decyduje się na wspólne zamieszkiwanie z taką osobą, to niejako godzi się na takie warunki. Pokrzywdzona może nie mieć wyboru i musi niekiedy mieszkać ze swoim oprawcą”.

²³ Ten pogląd wyraził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 11 lutego 2003 r. IV KKN 312/99, LEX nr 77436, w którym stwierdził, że „przestępstwo określone w art. 207 § 1 kk może być popełnione umyślnie i to wyłącznie z zamiarem bezpośrednim. Przesądza o tym znamie intencjonalne „znęca się”, charakteryzujące szczególnie nastawienie sprawcy. Pojęcie „znęcanie się” na gruncie art. 207 kk zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie

Tęm znęcania się psychicznego lub fizycznego jest niekiedy konflikt małżeński (partnerski), wynikający z zamiaru rozstania stron. Wówczas należy z dużą dozą ostrożności analizować przesłanki ewentualnej odpowiedzialności karnej za znęcanie, albowiem sam fakt skłócenia małżonków oraz czynienie sobie wzajemnie złościwości nie doprowadzi do wyczerpania okoliczności czynu z art. 207 § 1 k.k., gdy konflikt nie wykazuje przewagi jednej ze stron lub nie eskaluje na tyle, by podlegał widocznemu oderwaniu od sytuacji konfliktogennej²⁴. O tym jednak, czy dane działanie lub zaniechanie wypełnia znamiona przestęstwa znęcania się, decydować winny zawsze okoliczności obiektywne, nie samo subiektywne odczucie pokrzywdzonego. Immanentnym jest więc ustalenie, w jaki sposób pokrzywdzony odbierał zachowanie sprawcy, jeśli bowiem nie pozostawał w lęku, dyskomforcie psychicznym i poczuciu beznadziejności, nie był w jego ocenie poniżany ani nękan, nie sposób będzie pociągnąć sprawcę do odpowiedzialności za czyn z art. 207 k.k.²⁵.

Niezależnie od ustawowych granic zagrożenia karą pozbawienia wolności w przypadku skazania sprawcy za czyn z art. 207 k.k., ustawodawca przewidział możliwość dodatkowego zabezpieczenia ofiary poprzez zastosowanie środka karnego w postaci zakazu przebywania w określonych miejscach, kontaktowania się z określonymi

może się ona przeciwstawić lub może to uczynić w niewielkim stopniu. Nie jest zatem możliwe wzajemne znęcanie się nad sobą małżonków w tym samym czasie. Istota przestęstwa znęcania się polega na jakościowo innym zachowaniu się sprawcy, aniżeli na zwyczajnym znieważeniu lub naruszeniu nietykalności cielesnej osoby pokrzywdzonej. O uznaniu za „znęcanie się” zachowania sprawiającego cierpienie psychiczne ofiary powinna decydować ocena obiektywna, a nie subiektywne odczucie pokrzywdzonego. Za znęcanie się nie można uznać zachowania sprawcy, które nie powoduje u ofiary poważnego cierpienia moralnego ani w sytuacji, gdy między osobą oskarżoną a pokrzywdzoną dochodzi do wzajemnego znęcania się”.

²⁴ Zob. szerzej wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 listopada 1999 r., sygn. akt WA 16/99, LEX nr 535198; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 września 2022 r., sygn. akt IV KK 274/22, LEX nr 3484244; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lipca 2022 r., sygn. akt I KK 262/22, LEX nr 3480441; odmiennie Sąd Apelacyjny w Gdańsku w wyroku z dnia 23 lipca 2020 r., sygn. akt II AKa 80/20, LEX nr 3208403.

²⁵ Wyrok SA w Krakowie z 25.03.1998 r., II AKa 40/98, LEX nr 35158.

osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 § 1 ust. 2b k.k.) lub nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 § 1 ust. 2e k.k.)²⁶. W razie orzeczenia nakazu okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w razie skazania za przestępstwo przeciwko rodzinie i opiece, sąd orzeka obligatoryjnie na ten sam okres zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego (art. 39 § 1 ust. 3a k.k.). Z uwagi na przewidzianą w kodeksie karnym możliwość zastosowania środka zapobiegawczego polegającego na nałożeniu na podejrzanego lub skarżonego określonych w art. 39 § 1 ust. 2b k.k. zakazów i nakazów, dobra osobiste oraz interesy pokrzywdzonego mogą być skutecznie chronione jeszcze przed prawomocnym stwierdzeniem winy sprawcy znęcania się – jest to wyraz dbałości o najważniejsze dobra pokrzywdzonego, tj. jego życie, zdrowie oraz wolność.

Pojęcie przemocy domowej oraz wynikające z ustawy możliwości zabezpieczenia interesów osoby doznającej przemocy

Jak wskazano we wstępie, nierzadko pojęcie przemocy domowej jest mylnie utożsamiane z koniecznością wystąpienia w zachowaniu sprawcy znamion czynu zabronionego w postaci znęcania się. Podczas gdy znęcaniem się jest zachowanie najczęściej wieloczynnowe o zbiorowo określonych czynnościach wykonawczych²⁷, przemoc domowa (uprzednio „przemoc w rodzinie”) zdefiniowana została w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej, zastępującej uprzednio obowiązującą ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. I tak Przez przemoc domową należy rozumieć (art. 2 ust. 1 ustawy) „jednorazowe albo powtarzające się działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności:

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. ..., op. cit.

²⁷ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2009, s. 214.

- a. narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia,
- b. naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną,
- c. powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę,
- d. ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej,
- e. istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej²⁸.

Na pierwszy plan niejako wyłania się sposób zdefiniowania przemocy domowej jako zjawiska zawierającego w sobie znamiona różnych przestępstw (jak choćby uporczywego nękania, znęcania, naruszenia nietykalności cielesnej), ale również szerszego, aniżeli w kodeksie karnym, ujęcia form agresji i przemocy stosowanej wobec drugiego człowieka. Przemoc domową – podobnie jak analizowane wyżej przestępstwo znęcania się – cechuje wina umyślna, tak więc nie jest możliwe zakwalifikowanie określonego działania lub zaniechania jako przemocy domowej, gdy było ono nieumyślne. Wiele ze wskazanych zachowań może zostać zakwalifikowanych jako czyny zabronione przez ustawę karną, natomiast następstwa uznania, że dane zachowanie stanowi przemoc domową, pozwala na administracyjnoprawne i cywilnoprawne kontrolowanie zjawiska przemocy, niezależnie od ewentualnej odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstwa. Jest to więc odmienny i z całą pewnością alternatywny dla prawa karnego, system ochrony przed przemocą²⁹.

Procedurą, która została przewidziana przez ustawodawcę na wypadek występowania przemocy domowej, jest Niebieska Karta,

²⁸ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, Dz. U. 2005 Nr 180 poz. 1493 z późn. zm.

²⁹ P. Wiktorska, *Dziecko w sytuacji przemocy w rodzinie w ujęciu kryminologicznym* [w:] J. Haberk, K. Jadach, P. Wiktorska, M. Łączkowska-Porawska (red.), *Dziecko-Rodzice-Państwo w kontekście świadczeń zdrowotnych, edukacyjnych i przemocy domowej*, Warszawa 2020, s. 110.

wprowadzona i szczegółowo uregulowana przez Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. Poprzez zorganizowane prace zespołów interdyscyplinarnych oraz grup roboczych, rodzina, co do której zachodzi podejrzenie występowania przemocy domowej, zostaje objęta specjalistyczną ochroną i regularną kontrolą. Procedura jest uruchamiana w przypadku stwierdzenia przez wyszczególniony podmiot podejrzenia występowania przemocy, wówczas na podstawie wypełnionego formularza NK powoływana jest grupa robocza delegowana do pracy z daną rodziną. Procedura pozostaje aktywna dopóty, dopóki nie zostanie stwierdzony brak zagrożenia przemocą, a rodzina legitymuje się prawidłową, niezakłóconą współpracą z pracownikami socjalnymi i asystentem rodziny.

Istotnym z punktu widzenia odseparowania sprawy przemocy od osób jej doznających, jest możliwość zobowiązania osoby, co do której istnieje podejrzenie stosowania przemocy, do opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z osobą dotkniętą przemocą lub zakazu zbliżania do jego otoczenia na określoną odległość. Skuteczna izolacja sprawcy przemocy od ofiary, którą wprowadziła ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³⁰, przewidziana został w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej w art. 11a, który stanowi: „jeżeli osoba stosująca przemoc domową wspólnie zajmująca mieszkanie swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy domowej czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, osoba doznająca tej przemocy może żądać, aby sąd, właściwy według przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego postępowaniu nieprocesowym, zobowiązał ją do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazał zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia”³¹.

Na uwagę zasługuje, że przez pojęcie „mieszkania” rozumie się wszelki obszar, który przeznaczony jest do zaspokojenia potrzeb by-

³⁰ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2020 poz. 288.

³¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu ... op. cit.

towych, a więc nie tylko mieszkanie rozumiane *per se*, ale również dom, folwark, siedlisko, czy wszelkie inne formy miejsc przeznaczonych do zamieszkania. Ustawodawca – w celu wykluczenia wszelkich wątpliwości interpretacyjnych na tym tle (pojęcie „mieszkania” występuje także w art. 15aa ust. 6 ustawy o Policji, art. 18a ust. 6 ustawy o ŻW) wyraźnie wskazał, iż pojęcie to obejmuje wszelkie lokale służące zaspokajaniu bieżących potrzeb mieszkaniowych³².

Przepis art. 11a ust. 1 ustawy stosuje się również w przypadku, gdy:

1. osoba dotknięta przemocą w rodzinie opuściła wspólnie zajmowane mieszkanie z powodu stosowania wobec niej przemocy w tym mieszkaniu;
2. członek rodziny stosujący przemoc w rodzinie opuścił wspólnie zajmowane mieszkanie;
3. małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu oraz inna osoba stosująca przemoc w rodzinie, okresowo lub nieregularnie przebywa w mieszkaniu wspólnie z osobą dotkniętą przemocą w rodzinie³³.

Istotą możliwości zastosowania nakazu/zakazu wobec sprawcy przemocy domowej, przewidzianego w art. 11a ustawy, jest przedłużenie nakazu lub zakazu stosowanego przez Policję na zasadzie art. 15aa ustawy o Policji³⁴, wydanie postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia na czas trwania postępowania (wówczas zakaz/nakaz

³² S. Spurek [w:] *Przeciwdziałanie przemocy domowej. Komentarz*, wyd. VI, Warszawa 2023, art. 11(a), art. 11(aa), art. 11(ab).

³³ Przepis został tak zaktualizowany, aby wyeliminować uprzednio występujące problemy orzecznicze dotyczące możliwości wydania orzeczenia w trybie art. 11a ustawy, gdy strony konfliktu o charakterze przemocy domowej nie zamieszkiwali w nim, choćby czasowo, lub przebywali jedynie okresowo bądź nieregularnie (Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, IX kadencja, druk sejm. nr 279).

³⁴ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U. 1990 nr 30 poz. 179 z późn. zm.

może być zastosowany na okres do trzech miesięcy od dnia wydania postanowienia) oraz wydanie ostatecznego postanowienia co do istoty sprawy w sytuacji, gdy wspólne zamieszkiwanie sprawcy przemocy domowej i jej ofiary jest szczególnie uciążliwe. Nie ma znaczenia uprzednia karalność lub jej brak w zakresie przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, fakt prowadzenia postępowania przygotowawczego wobec sprawcy przemocy, aktywna lub w przeszłości prowadzona procedura Niebieskiej Karty czy jakiegokolwiek inne fakty, którym możliwe byłoby nadanie przymiotu niejako „prejudycjalnych”.

Sprawa wszczęta w wyniku wniosku o nakazanie opuszczenia lokalu mieszkalnego lub zakazanie zbliżania do jego bezpośredniego otoczenia toczy się z zastosowaniem przepisów postępowania cywilnego, a sąd jest zobowiązany wydać postanowienie kończące postępowanie w terminie jednego miesiąca od daty wpływu wniosku do sądu. Co istotne, nakaz lub zakaz wydany w trybie art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej ma charakter czasowy, jednak bezterminowy – oznacza to, że sąd nie określa z góry czasu jego obowiązywania. Stosownie do art. 560⁷ § 1 k.p.c. sąd, uwzględniając wniosek o zobowiązanie osoby stosującej przemoc domową do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub o wydanie zakazu zbliżania się do wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia wskazuje w postanowieniu obszar, który osoba stosująca przemoc domową ma opuścić i na którym nie może przebywać, lub odległość od wspólnie zajmowanego mieszkania, którą osoba stosująca przemoc domową jest zobowiązana zachować. Jednocześnie sąd, uwzględniając wniosek o wydanie zakazu zbliżania się do osoby doznającej przemocy domowej, wskazuje w postanowieniu wyrażoną w metrach odległość, na którą osoba stosująca przemoc nie może zbliżyć się do osoby doznającej przemocy (art. 560⁷ § 3 k.p.c.)³⁵. Postanowienie zapadłe co do istoty sprawy jest skuteczne i wykonalne z chwilą jego ogłoszenia, może być ono zmieniane lub uchylane wskutek zmiany okoliczności sprawy.

³⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks Postępowania Cywilnego, Dz.U. 1964 nr 43 poz. 296 z późn. zm.

Zakończenie

Z powyższego zestawienia podobieństw i różnic pomiędzy przestępstwem znęcania się a zjawiskiem przemocy domowej wynika bezspornie, że zastosowanie w przypadku przejawów agresji i przemocy znajdują nie tylko przepisy kodeksu karnego, ale również regulacje administracyjno- i cywilnoprawne. Sposób ujęcia problemu, to jest celowe przewidzenie przez ustawodawcę różnorodnych form eliminacji tego szkodliwego społecznie zjawiska, wskazuje na możliwie najwyższy priorytet zabezpieczenia interesów i bezpieczeństwa osób doznających przemocy, czy to poprzez czyny zabronione przez ustawę karną, czy działania lub zaniechania spełniające kryteria przemocy domowej w świetle ustawy.

Należy mieć przede wszystkim na względzie sposób diagnozowania i klasyfikowania określonych zjawisk oraz niezależność procedury przewidzianej przez kodeks postępowania cywilnego i ustawę o przeciwdziałaniu przemocy domowej od jakichkolwiek innych postępowań. Na szczególną uwagę zasługuje fakt sankcji i dolegliwości stosowanych wobec sprawców przestępstwa znęcania się i osób dopuszczających się przemocy domowej – o ile środki karne stosowane są przez sąd z jednoczesnym z góry określonym czasem ich obowiązywania, o tyle nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego lub zakaz zbliżania do lokalu i jego bezpośredniego otoczenia jest wydawany przez sąd bez ustanowienia ram czasowych jego trwania, tj. bezterminowo (czego nie należy błędnie interpretować jako stosowania go dożywotnio). Procedura przewidziana w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy domowej obwarowana jest istotnymi ograniczeniami czasowymi (sąd ma obowiązek wydać postanowienie kończące postępowanie w terminie miesiąca od daty wpływu wniosku), przy czym brak jest takich regulacji w kontekście środków zapobiegawczych lub środków karnych stosowanych na podstawie ustawy karnej. Ostatecznie analiza porównawcza znamion przestępstwa znęcania się i przemocy domowej pozwala na konstatację, iż przemoc domowa jest ujmowana znacznie szerszej, aniżeli czyn zabroniony znęcania się, a zatem realnie ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej może pozwolić na skuteczniejszą

i szybszą realizację praw ofiary w postaci odseparowania sprawcy przemocy od osób jej doznającej.

Bibliografia

- Falandysz L., Przestępstwa przeciwko rodzinie [w:] Prawo karne. Część szczególna. Wybrane zagadnienia, red. L. Lernell, A. Krukowski, Warszawa 1969.
- Kwak A., Uniwersalność instytucji rodziny i kierunku jej przemian [w:] Życie rodzinne – uwarunkowania makro i mikrostrukturalne, „Roczniki socjologii rodziny XIV, wyd. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2002, s. 11-23.
- Lachowski J., Komentarz do art. 207 k.k. [w:] Konarska-Wrzošek Violetta (red.), Kodeks karny. Komentarz, wyd. IV / el. 2023.
- Marek A., Prawo karne, Warszawa 2009.
- Mozgawa M. (red.), Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2024.
- Ratajczak A., Przestępstwo znęcania się pod wpływem alkoholu nad rodziną i osobami zależnymi. Studium z zakresu kryminologii i prawa karnego, Poznań 1964.
- Sosnowska J., Przestępstwo znęcania się, Prokuratura i Prawo 2008/nr 3, s. 60.
- Spurek S., [w:] Przeciwdziałanie przemocy domowej. Komentarz, wyd. VI, Warszawa 2023, art. 11(a), art. 11(aa), art. 11(ab).
- Szczepański J., Elementarne pojęcia socjologii, Warszawa 1972.
- Tobis A., Główne przestępstwa przeciwko rodzinie. Charakterystyka i prawna i skuteczność kary pozbawienia wolności, Poznań 1980
- Tyszką Z., Socjologia rodziny, Warszawa 1976
- Wiktorska P., Dziecko w sytuacji przemocy w rodzinie w ujęciu kryminologicznym [w:] J. Haberko, K. Jadach, P. Wiktorska, M. Łączkowska-Porawska (red.), Dziecko-Rodzice-Państwo w kontekście świadczeń zdrowotnych, edukacyjnych i przemocy domowej, Warszawa 2020, s. 110.